

'Gratis' mantelzorg (m/v)

Presentatie Eelco Wierda bij NVR-expertmeeting 'Gendersensitief beleid bij gemeenten'

11 juni 2015

Vorig jaar ben ik mij vanuit Atria – als Kenniscentrum voor Emancipatie – verder gaan verdiepen in de participatiesamenleving & mantelzorg. Het beeld overheerst dat de vrouw-man verdeling bij de mantelzorgers bijna fifty-fifty was (vrouwen 60% - mannen 40%, zie ook het artikel in Trouw van vandaag). Ik dacht: “Dat kan niet waar zijn!” en ben dat gaan uitpluizen. En het is ook niet waar, helaas, tenminste als we nog niet gepensioneerd zijn en alle tijd van de wereld hebben.

Wij zitten hier vandaag bij elkaar als gevolg van de brief die de Nederlandse Vrouwen Raad vorig jaar naar het kabinet stuurde. Aanleiding van de brief was de decentralisatie van het zorgbeleid naar de gemeenten. Voorzitter Dorenda Gerts schreef:

“Vrouwen voelen de druk om enerzijds meer uren betaald te werken en langer door te werken, en om anderzijds tegemoet te komen aan het beroep dat op hen wordt gedaan om meer **onbetaalde** zorg te verlenen in de vorm van mantelzorg en vrijwilligerswerk.”

“Is er aan gedacht hoe kan worden voorkomen dat de emancipatie van vrouwen en hun moeizaam verworven economische zelfstandigheid worden teruggedraaid? Hiervoor is **genderspecifiek** beleid nodig.”

In mijn bijdrage wil ik het *genderspecifieke* karakter van de *onbetaalde* zorg illustreren. En op de neiging van onze overheden om dit een beetje te verbloemen.

Ik ben van huis uit econoom. Economen zeggen meestal: “There’s no such thing as a free lunch.” Gratis bestaat niet.

Toch stond er in 2003 in ‘ons’ lijfblad Economisch-Statistische Berichten (ESB) een opmerkelijk artikel met de titel “Het einde van de gratis mantelzorg?” en met de volgende conclusie:

“Het huidige persoonsgebonden budget zal leiden tot een afkalving van gratis mantelzorg en een forse groei van de zorguitgaven.”

Het einde van gratis mantelzorg?

Het huidige persoonsgebonden budget zal leiden tot een afkalving van gratis mantelzorg en een forse groei van de zorguitgaven. De auteurs bespreken diverse oplossingen.

of verzorgd worden. Zorgvragers zijn daarbij niet verplicht om van professionele hulpverleners of zorginstellingen gebruik te maken maar mogen bijvoorbeeld ook burens, familie en kennissen betalen om hulp te verlenen. Deze zorg wordt mantelzorg genoemd en omvat onder andere huishoudelijke taken en zorgtaken, exclusief medische handelingen die voorbehouden zijn aan artsen.

De wijze waarop pgb's worden vastgesteld, houdt echter geen rekening met de reeds bestaande

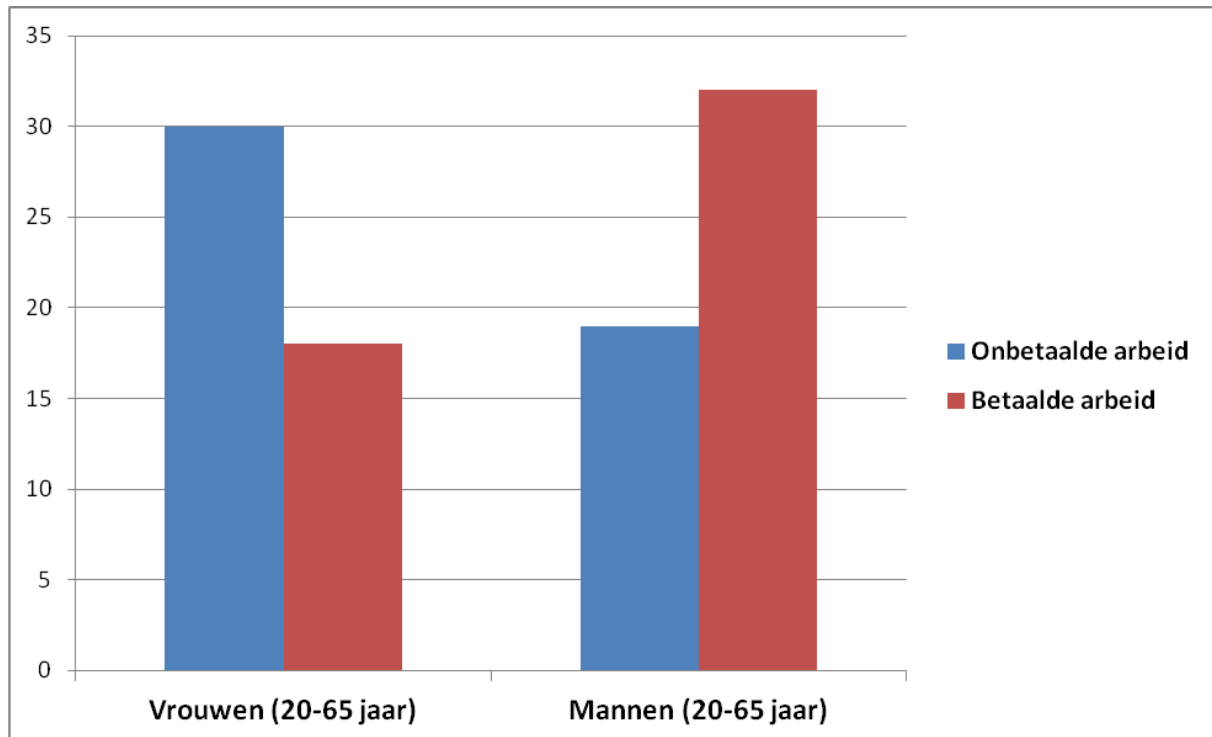
een jaarlijks vastgesteld subsidieplafond: wanneer dit plafond was bereikt, konden geen pgb's meer worden verstrekt en moesten mensen dus een beroep doen op de reguliere zorg in natura. Vanaf 1 januari 2001 is het subsidieplafond echter vervallen dankzij de inzet van wachtlijstmiddelen. Ook de per 1 april 2003 ingevoerde 'pgb-regeling nieuwe stijl' – waarin de verschillende sectorale regelingen zijn samengevoegd – kent geen subsidieplafond. Mits voorzien van een indicatie wordt dus iedere

Dat is wel heel andere koek dan de participatiesamenleving! Het persoonsgebonden budget hield in 2003 dus ook al de gemoederen bezig. Het was de tijd waarin zelfs opa's en de oma's die op hun kleinkinderen pasten betaald werden uit de Wet Kinderopvang. De economen waarschuwen voor het openstellen van het persoonsgebonden budget voor de 1 miljoen intensieve mantelzorgers. Zij rekenen voor dat er dan een prijskaartje aan de mantelzorg zou komen te hangen van vier miljard euro per jaar. Dat is 4000 euro per mantelzorger per jaar. Stel je eens voor dat we dat aan betaald mantelzorgverlof zouden kunnen besteden.

Waarom ik dit bericht aanhaal, is dat het goed laat zien dat de grens tussen de formele en de informele economie dwars door de zorg heen loopt. Bij niet-medische zorg maakt een samenleving een politieke keuze tussen 'gratis zorg' (d.w.z. de zorg aan de familie laten) en betaalde zorg (formele kinderopvang en thuiszorg; formele zorgvoorzieningen voor ouderen).

Samenlevingen die weinig formele zorgvoorzieningen hebben, hebben in de regel een lage arbeidsparticipatie van vrouwen. En andersom. Lage arbeidsparticipatie van vrouwen (hetzij in personen, hetzij in uren) is dus een politieke keuze. Het is géén natuurverschijnsel, en het is ook niet louter 'cultureel bepaald'.

Figuur 1 – Tijdsbesteding aan 'arbeid' in uren per week

Ik ga nu dieper in op die informele, 'gratis' = onbetaalde zorg.

Vrouwen en mannen hebben het tussen opleiding en pensioen gemiddeld even druk (we zijn zo'n 50 uur per week in touw met nuttige 'arbeid'). Alleen besteden vrouwen het grootste deel van hun tijd aan arbeid die 'gratis' is. Mannen besteden het grootste deel van hun tijd aan arbeid die een inkomen oplevert.

Vrouwen tussen 20-65 jaar werken 30 uur per week 'gratis', en 18 uur per week betaald. Bij mannen tussen 20-65 jaar is dat precies andersom: zij werken 19 uur per week 'gratis' en 32 uur per week betaald.

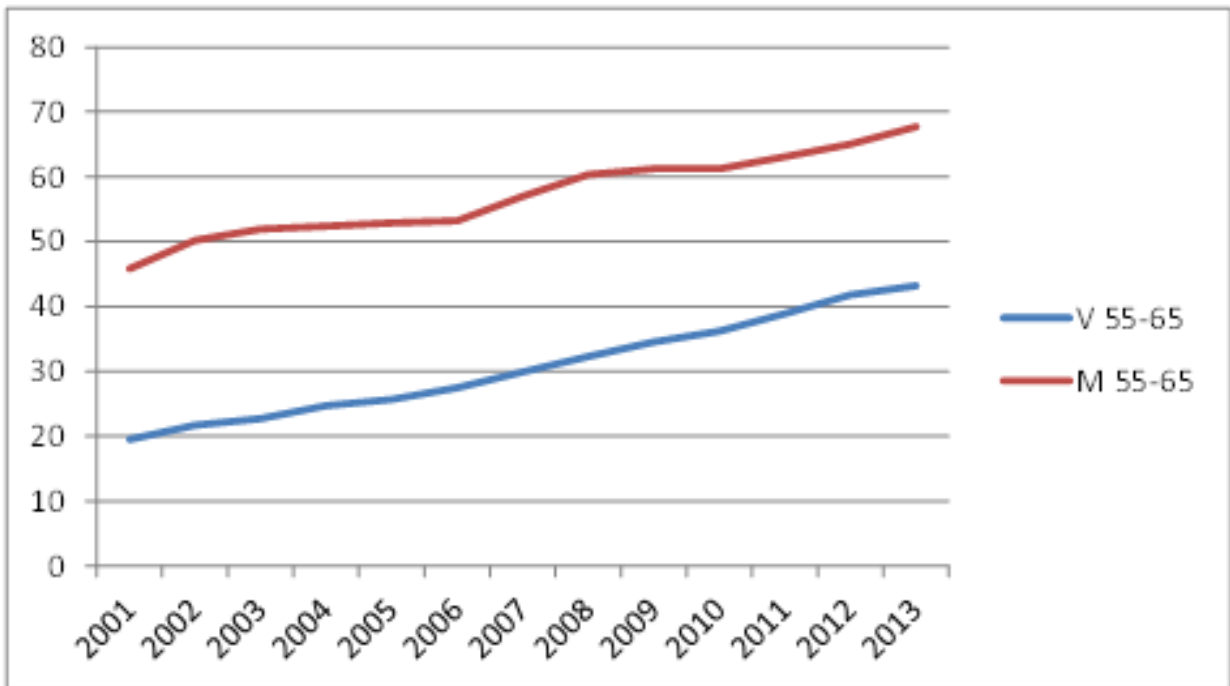
De 'modale' mantelzorg, vooral bij de zorg voor ouderen, is een vrouw van 50-plus. Mantelzorg voor ouderen is de grootste categorie mantelzorg, en door de vergrijzing groeit deze categorie de komende jaren flink. Professor Dorly Deeg zal hier straks meer over zeggen.

De concurrentie tussen werk en mantelzorg zit vooral bij deze mantelzorgers voor ouderen. In navolging van professor Marjolein Broese van Groenou (in het position paper) noem ik ze 'kind-mantelzorgers'. De vrouw-man verdeling bij de kind-mantelzorgers is bij lange na niet fifty-fifty, ook niet 60-40, maar tweederde – een derde. Dochters zijn dus twee keer zo vaak kind-mantelzorgers als zonen.

Ik ben zelf ook een kind-mantelzorg. Mijn ouders zijn 84 en 83 jaar oud. Ze hebben per jaar wat meer mantelzorg nodig om zelfstandig te kunnen blijven wonen.

Ik ben 55 jaar en ik heb één zus die 59 jaar is, zij werkt ook. Onze ouders wonen in Ede, de beide 'kind-mantelzorgers' in Amsterdam en Alkmaar. Gelukkig hebben mijn ouders een aardige spaarpot om hand- en spandiensten binnen Ede in te huren, anders hadden mijn zus en ik een groot probleem!

Figuur 2 – Arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen 55-65 jaar

En weer terug naar de macro-werkelijkheid. Vijftien jaar geleden hadden de meeste 50-plussers de handen vrij voor de mantelzorg voor hun 80-plus ouders.

De meeste mannen waren met de VUT en de meeste vrouwen waren huisvrouw. De VUT bestaat niet meer, en gelukkig zijn steeds meer vrouwen van 50-plus economisch zelfstandig. Steeds meer mannen en vrouwen van 55-65 jaar zijn aan het werk, en het einde van deze positieve trend is nog niet in zicht (zie figuur 2). Maar dat betekent ook dat we in de toekomst niet meer automatisch beschikbaar zijn voor de mantelzorg.

Zowel het ministerie van VWS als de gemeenten hebben belang bij zoveel mogelijk 'gratis' mantelzorg. Er wordt bezuinigd op formele thuiszorg. De overheid doet een beroep op ons om meer onbetaalde zorg te gaan verlenen. Het risico is dat vrouwen zich meer dan mannen geroepen voelen om dit te gaan doen.

Natuurlijk kunnen we zelf iemand inhuren als de overheid dat niet doet. Voor welvarende ouderen en welvarende kind-mantelzorgers is dit geen punt. Maar wat als dit wel een punt is?

Juist de economische zelfstandigheid van vrouwen met een lagere opleiding en minder inkomen is kwetsbaar. Hun ouders moeten het meestal ook met minder inkomen doen. Deze kwetsbare positie van 'kind-mantelzorgers' geldt ook specifiek voor vrouwelijke migranten van de tweede generatie, die vaak al op jongere leeftijd voor hun ouders moeten gaan zorgen. Dat roept vragen op als:

- Houden de gemeenten rekening met de economische zelfstandigheid van mantelzorgers die niet iemand anders kunnen inhuren?
- Wat als de mantelzorgers in een andere gemeente wonen?

Alle cijfers die we hebben van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) hebben betrekking op de situatie van vóór de decentralisatie van de zorg. Gelukkig worden die cijfers wel steeds specifiek. Onlangs publiceerde het SCP bv. een rapport speciaal over kind-mantelzorgers: twee keer zoveel vrouwen als mannen. Als mantelzorg voor ouders intensief en langdurig is, wordt de verdeling schever: 70-30. Dus dan hebben we al bijna 2,5 keer zo vaak een vrouwelijke kind-mantelzorger. En het spreekt vanzelf dat het betaalde werk bij langdurige en intensieve mantelzorg het meest in de knel komt, wat bijvoorbeeld tot uiting komt in meer ziekteverzuim.

Maar gemeenten houden niet bij of de betaalde arbeid van hun mantelzorgers in de knel komt. Vaak zal de mantelzorger in een andere gemeente wonen dan de gemeente die baat heeft bij de mantelzorg.

We moeten met zijn allen bewaken dat de positieve trend in de economische zelfstandigheid van vrouwen van zeg maar mijn leeftijd niet belemmerd gaat worden door extra mantelzorg. Ik doe bij deze een oproep aan minister Bussemaker om ervoor te zorgen dat haar collega's in het kabinet en het SCP deze mogelijke effecten van de decentralisatie van de zorg specifiek gaan monitoren. Meten = weten. Wat we niet meten, weten we niet. Dat is zoals we weten uit de emancipatiegeschiedenis ook een politieke keuze: de onbetaalde arbeid van vrouwen onzichtbaar houden want het is een onderdeel van de privésfeer.

Of het nou komt door traditionele rollenpatronen, 'cultuur', het privédoem, de loonkloof, parttime werk of politieke keuzes: vrouwen zijn kwetsbaarder voor de dubbele belasting door mantelzorg dan mannen.

Als we niks doen, zal tweederde van de nieuwe 'gratis' mantelzorg bij vrouwen terechtkomen. Meer formele, betaalde zorg zit er voorlopig niet in. Ruimhartige mantelzorgondersteuning door gemeenten en mantelzorgvriendelijke werkgevers: graag!

Maar méér 'gratis mantelzorg' is alleen 'emancipatie-neutraal' als mannen de helft gaan doen. Als ook mannelijke kind-mantelzorgers 'tijdens kantooruren' met hun ouders mee gaan naar de spreekuren in het ziekenhuis. Als ook mannen vanwege mantelzorg flexibele werktijden, zorgverlof of deeltijdwerk gaan regelen met hun werkgever. Als de gemeenten nadrukkelijk ook mannelijke mantelzorgers gaan aanspreken.

Aan mantelzorg hangt altijd een prijskaartje. Het is een politieke keus wie de rekening betaalt. De overheid geeft die rekening nu aan de participatiesamenleving.

Wanneer beleid niet 'gendersensitief' is, komt die rekening voor het grootste deel bij vrouwen terecht. Bij een 'lunch' is dat misschien geëmancipeerd, maar bij het keukentafelgesprek niet.

Ik dank u voor uw aandacht.